

Hol tart jelenleg a közművelődési könyvtári szakfelügyelet?

294

Száll a fehér füst, és megkönnyebbülten mondjuk: „habemus papam”, azaz „a fővárosban és minden megyében van közművelődési könyvtári szakfelügyeletünk”. S nem véletlenül emlékeztettünk itt a pápaválasztásokra, hisz a szakfelügyeleti munkára történő kiválasztás, majd a szakfelügyelet megindítása sok helyütt bizony nem ment simán, már-már indokolatlan fontolgatások-latolgatások nélkül. Így eshetett meg, hogy a szakfelügyeletet életre hívó 156/1973. (M. K. 15.) MM számú utasítás megszabta határidőhöz képest már az első lépés megtételében, azaz a megszervezésben is eléggé jelentékeny — kerekén egyéves — volt a késés.

Mindez annál is inkább sajnálatos, mivel az idejében intézkedő és a szakfelügyelet érdemi hasznosításában „fantáziát látó” megyék egybehangozóan tapasztalhatták, hogy a közvetlen tanácsi megbízásból és irányítással működő megyei (fővárosi) szintű szakfelügyelet máris hiányt pótló eszköznek bizonyult, s mint ilyen hatékonyan közrejátszik a fenntartói gondoskodás fokozásában és folyamatossá tételében, tágítja a tanácsi apparátus könyvtárpolitikai látókörét, erősíti a könyvtári munka szakszerűségét.

De: indoklás és érvelés nélkül nem illik semmit sem leszögezni, kijelenteni. Ezért járjuk csak módszeresen körül ezt a szakigazgatásilag és könyvtári szakmailag egyaránt nem könnyű témát, próbáljunk — immár némi tapasztalat birtokában — tüzetesen foglalkozni vele.

Ahogy a rendszer „felállt”

Ismeretes, hogy a szakfelügyeleti utasítás kétágú szakfelügyeletet ír elő. Az egyik ágon (a gyermekek és az ifjúság, illetve a felnőtt lakosság könyvtári ellátásában és könyvtárhasználatában) határozatlan időre megbízott, tehát állandó jellegű szakfelügyelők munkájával, a másik ágon (az állománygyarapításban és feltárásban, illetve az olvasószolgálatban és a tájékoztatásban) szakfelügyeleti vizsgálatokkal számol.

Az állandó jellegű (több helyen — okos óvatossággal — egyéves próbaidőre megbízott) szakfelügyelők száma — függően az intézmények számától — megyénként változik, kettő és kilenc között. Sehol sem adtak ki több megbízást, mint amennyit az utasítás engedélyez (50 önálló szolgálati helyre 1—1 fő), inkább kevesebbet. Főként a sebtében rendelkezésre bocsátott keretek szükségessége miatt működik a lehetőségénél kevesebb szakfelügyelő. Országosan még további 25 szakfelügyelőt lenne indokolt megbízni (Budapesten — a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztályával egyetértésben — főfoglalkozású szakfelügyelőket alkalmaznak, minthogy itt a szakfelügyeletet szinte kizárólag a vizsgálatok teszik ki, s a főfoglalkozású szakfelügyelők tulajdonképpen e vizsgálatok szervezői és ügyvivői.)

A megbízott szakfelügyelők általában megfelelnek az utasítás követelményeinek (felsőfokú végzettség, 5 éves könyvtárosi gyakorlat, könyvtári alkalmazás). Néhány esetben ugyan alacsonyabb végzettségű könyvtárosok is kaptak szakfelügyelői megbízást (s ez ismételtelen felhívja a figyelmet a sanyarú személyzeti körülményekre), de kiválasztásukkor minden megyében ügyeltek a nagy gyakorlatra és a szakmai kvalitásokra. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy ne történjenek további erőfeszítések a szakfelügyelői kar képzettségének javítására.

Elég sok megyében nem került szakszervezeti könyvtáros a szakfelügyelők közé, holott ezt hangsúlyozottan kértük a művelődésügyi osztályoktól. Amikor a kihagyás okait kutattuk, kiderült, hogy általában nem a művelődésügyi osztályokon múltott a dolog. Néhol az SZMT zárkózott el a kiszemelt személy „kiadás elől”, néhol pedig nem akadt megfelelő végzettségű szakszervezeti könyvtáros. Ennek ellenére továbbra is követelmény a szakszervezeti könyvtárosok megfelelő arányú részvétele a szakfelügyeletben.

Mint ahogyan — ismerve a megyék szakember-koncentrációját — várható is volt, a szakfelügyelők között legtöbb a megyei könyvtári dolgozó. Egy-két megye szakfelügyelői karában mintha túl sok is volna a megyei könyvtáros. Ezzel szemben viszont három megyében egyetlen megyei könyvtári dolgozó sem kapott szakfelügyelői megbízást. Ez a „huszárvágás” megítélésünk szerint nem vált be: azonkívül, hogy igen jó erőket rekesztett ki e munkából, még a szakfelügyeleti tevékenység és a megyei könyvtárakból irányított-ösztönzött módszertani gondozás között is akkorára növelte a távolságot, hogy „a jobb kéz nem tudja, mit csinál a bal”.

Egyébként a fenti szólásmondás látszik — csak a jelenlegi állapotokat ítélev

meg — érvényesülni abban a 11 megyében is, ahol nem bíztak meg vezető szakfelügyelőt. Igaz, a vezető szakfelügyelői tisztség nem következik magából az usasitásból, és nem állítható, hogy nélküle nem lehetne akár mintaszzerű a szakfelügyelet, az eddigi tapasztalatok mégis egyértelműen bebizonyították hasznosságát. A vezető szakfelügyelő mindenütt megkönnyíti a kétágú szakfelügyelet összefogását, kiküszöböli az átfedéseket, viszonylag könnyen, elvszerűen és áttételek közbeiktatása nélkül végzi el a szakfelügyeleti tevékenység nyomán adódó tennivalók szétválasztását az általános felügyeleti és a módszertani-gondozási tennivalókra, ami meggyorsítja a „gyógyítási folyamatot”. Érdemes hát a vezető szakfelügyelő megbízására vonatkozó korábbi ajánlásunkat továbbra is fenntartanunk, s egyben megismételünk, hogy e feladat ellátását legcélszerűbb a megyei könyvtárak igazgatóira bízni, amennyiben a feltételeknek megfelelnek. (Egyetlen megyében tettek arra kísérletet, hogy a közművelődési könyvtári és a művelődési otthoni szakfelügyeletet kapcsolják össze a vezető szakfelügyelő személye révén. Ez a megoldás azonban — éppen a szakmai bizonytalanság miatt — formális. Félreértés azonban ne essék: magunk is szükségesnek tartjuk a két szakfelügyelet, valamint az iskolai könyvtári szakfelügyelet minél szorosabb lépésegyeztetését és minél hatékonyabb egymás segítségét, ám ennek az általános felügyeleti szervek munkaprogramjából — a szakfelügyeleti programot meghatározó alapról — kell következnie.)

Az állandó szakfelügyelők a nagyközséges megyékben, de kezdetben több kisközéges megyében is az utasításnak elsődlegesen megfelelően kapták a megbízást — „gyermek- és ifjúsági szakfelügyelő”, „a munkásság és a parasztság könyvtári ellátásával foglalkozó szakfelügyelő” —, bár már a szakfelügyelet megszervezéséhez kiadott útmutatókban is leszögezhettük, hogy „az utasítás 15. pontját figyelembe véve, ... az sem kifogásolható, ha a területi elv kerül a megbízatásoknál előtérbe”. Úgy látszik, hogy a tapasztalatok alapján a területi elv szerinti megbízások fognak „győzedelmeskedni” („x járás szakfelügyelője”, „y város szakfelügyelője”). Ez részben a könyvtári munka szoros összefüggéseiből, részben abból adódik, hogy sok az apró, területileg szóródó és differenciálatlan ellátást nyújtó könyvtár, részben pedig abból következik, hogy ily módon könnyebben ki lehet küszöbölni a fölöslegesen ismétlődő látogatásokat és a fölöslegesen többszöröződő információkat, biztonságosabban lehet előkészíteni, megtervezni és levezetni a szakfelügyeleti vizsgálatokat, illetve figyelemmel kísérni a szakfelügyeleti vizsgálatok megállapításainak végrehajtását. Így hát — főként a kisközéges megyékre gondolva — magunknak is ismételtelen e megoldásra kell bátorítanunk, feltéve persze, hogy az állandó szakfelügyelők továbbra is fő feladatuknak tekintik a gyermekek és az ifjúság, illetve a munkásság és a parasztság könyvtári ellátásának és könyvtárhasználatának fokozásával kapcsolatos kérdések vizsgálatát.

Az eddgiekből talán máris kiérezhető az, hogy a szakfelügyeletben — mint a szakfelügyeleti tevékenység színvonal-emelésének alapfeltételét — a vizsgálatokat, köztük a tematikusakat látjuk mindinkább meghatározóaknak. A vizsgálatok szakaszosságához képest az állandó megbízatású szakfelügyelőknek kell a folyamatosítást biztosítaniuk, mindenekelőtt a vizsgálati megállapítások végrehajtását ellenőrizniük és elősegíteniük a könyvtárakban. A továbbiakban — reméljük — az is kiteszük, hogy miért jutottunk erre az álláspontra.

Amit a rendszer eddig produkált

A szakfelügyelet irányítását a megyei (fővárosi) művelődésügyi osztályok általában kiemelt feladatként kezelik, módszeresen törekszenek a szakfelügyelet révén beérkező információknak az érdekelttekhez való eljuttatására, illetve szakigazgatási intézkedésekké történő átváltására.

S ez nem kis feladat. Különösen azokban a megyékben, ahol az állandó jellegű szakfelügyelők nem tevékenykednek összehangoltan, illetve ahol munkatervük sok-sok kis intézmény külön-külön történő meglátogatását írja elő. Így azután egy-egy kis könyvtárról külön jelent a gyermek- és ifjúsági, és külön a „munkás-paraszti” szakfelügyelő, sőt olykor még az iskolai könyvtári szakfelügyelő is.

A szakfelügyelet azokban a megyékben működik az eredményesség legjobb kiállításával, ahol a szakfelügyelet munkatervét az általános felügyelet munkatervéhez igazították, s így a szakfelügyeleti vizsgálatok az általános felügyeletiek szakmai bázisát képezik. E módszer lehetővé teszi nagyobb területi egységek, városok vagy járások tanácsi, szakszervezeti és iskolai könyvtárügyének átfogó feltárását, megkönnyíti a szakfelügyeleti megállapítások végrehajtásának szakigazgatási területre való áttételét, pontosan elhatárolja egymástól a szakigazgatási és a módszertani-gondozási feladatokat, nem utolsósorban ésszerűsíti a szakfelügyelők foglalkoztatását.

Hogy az átfogó szakfelügyeleti vizsgálatokra mekkora szükség van, arra az

„elaprózott gyakorlat” jellemző hiányosságainak egész sora hívja fel a figyelmet. Így a külön-külön látogatásokra történő koncentrálás mindenekelőtt nem bontakoztatja ki a szakfelügyelet könyvtárpolitikai lehetőségeit, mivel általában elsikkad benne a könyvtárközi kapcsolatok vizsgálata. Ezáltal a szakszervezeti, az iskolai könyvtárügy legfeljebb jelzészzerű kulisszaként jelenik meg egy-egy „mikrojelentésben”. A tudományos és szakkönyvtárak iránt fel sem ébred az érdeklődés, holott az efféle kapcsolatok és kapcsolódások figyelemmel kísérésére a szakfelügyelet megszerzéséhez kibocsátott útmutatóban külön is felhívtuk a figyelmet.

Az apró jelentések tömegében — mint már utaltunk rá — rengeteg az átfedés, a semmire sem használható, minden statisztikai összefoglalásból könnyen kiírható információ és a deklaráció (jó katalógus, rossz az állománygyarapítás, kiválóak a könyvtár kapcsolatai stb., stb.). Mégha valaki időnként össze is foglalja ezeket a jelentéseket, a szakmai elemzés teljes hiánya következtében nem kerekedik ki belőlük sem általános felügyeleti-szakigazgatási, sem módszertani-gondozási program, legfeljebb „irályosságuk” duzzad fel ujnyi vastagságú „anyagokká”, amelyeket elolvasni is kínlódás.

Ezzel szemben az átfogó vizsgálati jelentések, amelyek közül számosat ismerünk, sikeresen elkerülték ezeket a buktatókat, új, a hálózati keretek között eddig nem is „látszó” lehetőségeket tártak fel a különféle közművelődési, iskolai és egyéb hálózatok fejlesztése előtt, alaposan rámutattak a különféle fenntartói, működési és szakmai gyengeségekre, s mint ilyenek kézzelfogható, megvalósítható cselekvési programot adtak minden illetékesnek. Látni rajtuk, hogy előzetesen megtervezték őket, kialakították szempontjaikat, majd a vizsgálat menetében módszeresen összegyűjtötték az előzetesen kitűzött célok eléréséhez szükséges adatokat, illetve elvégezték az ugyancsak e célból szükséges elemzéseket. E jelentések java része komoly szakmai teljesítmény.

Egy-egy ilyen dokumentum birtokában már lehet és érdemes is dolgoznia mind az általános felügyeletnek — s vele szoros kapcsolatban a szakfelügyeletnek —, mind pedig a módszertani gondozásnak, hisz van mit követelnie, van mit elősegítenie. Mondhatjuk azt is, hogy van mit „utóvizsgálnia”, ami nélkül közismerten nincs hatékony és komoly felügyelet és szakfelügyelet.

Természetesen a nagyobb könyvtárakat és a hozzájuk tartozó fiókokat időnként egyedileg is kívánatos megvizsgálni, a kiskönyvtárak tömegét azonban — a határeseteket kivéve — mindenképp csoportosan érdemes csak vizsgálat alá venni. Ezáltal azután teljesíthetővé válik a szakfelügyeleti utasításnak az a követelménye is, hogy 2–3 évenként a rendszerhez tartozó valamennyi könyvtár szakfelügyeletére sor kerüljön.

Az elvi kérdések

Az elvi kérdésekből általában kiindulni szoktak, én — ezúttal — összefoglalásként vetem fel őket. Ennek oka az a hazai könyvtárügyi-könyvtárirányítási alaphelyzet, amelybe az új szakfelügyelet beleszületett, s amelyben elég sokat vitatták-vitattuk: valóban akart, szükséges, édes gyermekünk-e.

Főleg azt fontolgattuk, hogy az általános felügyelet, a módszertani munka és a fenntartói gondoskodás megléte mellett tud-e találni magának „helyet a nap alatt”. A szakfelügyeletet (ahogy megszületett) és a módszertani munkát (ahogy nálunk kialakult) mi magunk is csak hosszabb idő elmúltával tudtuk megkülönböztetni egymástól, s azokban a megyékben, ahol a kétféle tevékenység között erős válaszfalakat emeltek, még ma sem lehet nagyon tudni, hogy melyik az egyik és melyik a másik. (Valahogy úgy van velük az ember, mint az egymásra nagyon hasonló testvérekkel, akiknek külön volta akkor érzékelhető igazában, ha együtt jelennek meg, ha térben és időben közel tevékenykednek egymáshoz. S a tapasztalat egyébként is azt mutatja, hogy az ilyen „mint két tojás”-testvérek tudatosan akkor törekszenek személyiségük-egyéniességük kimutatására, ha gyakran, folyamatosan látják-érezkeli egymást. Ha e cikkben többször is hangsúlyoztuk a szakfelügyelet és a módszertani munka szorosabb kapcsolatba hozásának szükségességét, éppen emiatt az „egyéniesség-differenciálódás” miatt tettük. Hadd tudja mindkettő, hogy — bár hasonlít egymásra — szuverén egyéniességé kell fejlődnie.)

A szakfelügyelet a világ minden országában állami feladatként működő felügyelet — nálunk ezt általános felügyeletnek hívják —, füle, szeme, segítő és figyelmeztető hangja az intézmények meghatározott csoportjában, s mint ilyen a munka szakszerűsége fölötté őrökdi elsősorban. Nem lehet tehát vitának helye a szakfelügyelet létrehozásának elv- és szükségszerűségét illetően még akkor sem, ha a módszertani munka eddig — jobb híján — egy sereg szakfelügyeleti feladatot is ellátott. E feladatokat most egyszerűen le kell választani a módszertani munkáról. Furcsa

helyzet, hogy e leválasztás után sok helyütt kitűnt: a módszertani „szakfelügyeleti rétege” vastagabb volt, mint a tulajdonképpeni „gondozási réteg”. Ez egyébként sok mindenre bizonyíték. Egyrészt arra, hogy a könyvtári ügyekre valóban szükség van. Másrészt arra, hogy a szakfelügyelet létezésén a módszertani munka „deformálódott”. Harmadszor pedig arra, hogy igen nagy szükség van a módszertani munka „új hullámának” kifejlesztésére.

Végezetül hadd próbáljam felvázolni a szakfelügyelet létrejötte utáni új munkamegosztást:

1. Az általános felügyelet (művelődésügyi osztályok, felügyelők) — a központi instrukciók birtokában és a helyi szükségletek figyelembevételével — megszabja a könyvtárügy és/vagy az egyes könyvtárak tartalmi feladatait, illetve hogy e tartalmi feladatokat milyen szolgáltatásokkal és milyen nagyságrendben kell teljesíteni.

2. A szakfelügyeleti vizsgálatok a rendelkezésre álló „műszerek” (hivatalos instrukciók, távlati fejlesztési tervek, szakmai normatívák stb.) segítségével egyes könyvtárakban és könyvtársoportokban felméri a tartalmi feladatok teljesítéséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek „készültségi és minőségi fokát”, majd javaslatokat tesznek az általános felügyeleti és módszertani-gondozási tennivalókra.

3. Az általános felügyelet a szakfelügyeleti vizsgálatok megállapításaira támaszkodva állam- és szakigazgatási eszközökkel törekszik a helyzet — elsősorban a működési feltételek — javítására, s folyamatosan tájékozódik az állandó szakfelügyelők útján arról, hogy a fenntartói gondoskodás javulása (esetleg romlása) miként tükröződik a könyvtárak tartalmi munkájában, működési-szakmai fegyelmeiben.

4. Az állandó szakfelügyelők részben az általános felügyelet fenti informálását végzik, részben a módszertani tevékenységet végzők figyelmét hívják fel a szakfelügyeleti vizsgálatokból következő szakmai-módszertani jellegű tennivalók végrehajtásának alakulására, illetve jelölik meg a segítségnyújtás kívánatos módozatait.

5. A módszertani gondozás ugyancsak a szakfelügyeleti vizsgálatok megállapításából következteti ki a maga tennivalóit. Ezek között most már nem szerepelhetnek a szakfelügyeleti jellegűek. Helyettük az operatív, a tevőleges szakmai segítséget kell „trónjára visszaültetni”. Jó lenne, ha ez a segítség „nagy programokká” állna össze. Ilyesmikre gondolunk: állományépítési tanácsadás, katalógusrekonstrukció, új olvasószolgálati módszerek elterjesztése, építési-berendezési konzultáció, gazdaságos ellátó rendszerek kikísérletezése stb. A módszertani munkának egyszerre kell támogatnia a ma gyakorlatát, és felkészülnie-felkészítenie a holnap gyakorlatára. Míg a szakfelügyelet feladata a „vizsgálva-ellenőrizve segíteni”, addig a módszertani munkáé a „szolgáltatva-fejlesztve segíteni”. E munkamegosztásban azután az egyik nem lép a másik lábára.

Szeretnénk, hogy az első — láttuk: sok helyütt bizonytalan és tétova — lépések megtétele után az újonnan létrejött szakfelügyeleti rendszer gyorsan tanuljon meg járni, és az általános felügyelet, valamint a módszertani gondozás „társaságában” olyan hasznosan végezze munkáját, hogy ezáltal az általános felügyelet és a módszertani tevékenység is hatékópebbé váljék.